

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Министерство образования Республики Тыва

**Администрация муниципального района
«Бай-Тайгинский кожуун Республики Тыва»**

МБОУ Кызыл-Дагская СОШ

РАССМОТРЕНО

методическим советом школы

Заместитель директора по НМР

А.Б. - Салчак А.Б.

Протокол № 1

от «29» августа 2023 г.

СОГЛАСОВАНО

Педагог дополнительного

образования

А.Д. Калдар-оол А.Д.

Протокол № 1

от «29» августа 2023 г.

УТВЕРЖДЕНО

Директором школы

Кочаа С.С.

Приказ № 1/14

от «01» сентября 2023 г.

**РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
КУРСА ВНЕУРОЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

«Сөзүглелдин лингвистиктиг сайгарылгазы»

(Лингвистический анализ текста)

для обучающихся 10-11 классов

ТАЙЫЛБЫР БИЖИК

10-11 класстарга «Сөзүглелдин лингвистиктиг сайгарылгазы» деп аттыг кичээлден дашкаар өөредилгениң ажилчын программазын Тыва Республиканың өөредилге яамызының КБЭЧ «Национал школа хөгжүдөр институттуң» тыва филология лабораториязының улуг методизи Л.Х.Ооржактың тургусканы 10-11 класстарыңга класстан дашкаар ажил-чорудулгага таарыштыр кылдыңган «Уран сөстүң чажыттары», 10-11 класстарга кичээлден дашкаар өөредилге программазы» деп программазыңга даянып, ажылдап кылган.

Ортумак ниити өөредилгениң 10-11 класстарыңга кичээлден дашкаар ажил-чорудулгага таарыштыр кылдыңган «Сөзүглелдин лингвистиктиг сайгарылгазы» аттыг Программа өөредилгениң федералдыг күрүне стандарттарының (дараазында – ӨФКС) болгаш «Төрээн (тыва) чогаал» программаның (дараазында – тыва чогаал программазы) сорулгаларын боттандыраар. Тыва чогаал эртемин өөредилгениң өске эртемнер-биле чергелештир база чогаалдың төөгүлүг үндезинниин, бижиттинген байдалдарын, дылдың уран чурумалдыг аргаларын, авторларның тускайлаң бижиир аянын сайгарып өөренири үстүкү класстың өөреникчилериниң гуманитарлыг эртемнерге сонuurгалын бедидер, билиин делгемчидер. Гуманитарлыг эртемнер кижизидилге айтырыгларын шиитпирлээринге, кижиниң хууда чогаадыкчы сайзыраарыңга, амыдыралда үнелиг чүүлдерни тодарадып өөрениринге, чарашты эскерип чурттаарыңга, бодалдарын аас болгаш бижимел шын илередип, долгандыр кижилер-биле харылзааны шын тудуп чаңчыгарыңга, кижиниң ниити культурлуг болгаш профессионал деңнелиниң сайзыраарыңга улуг салдарлыг.

Кичээлден дашкаар ажил-чорудулганың ажилчын Программазын тургузарыңга даянган доктаал-саавырлар:

1. Стратегия национальной безопасности Российской Федерации. Указ Президента Российской Федерации от 2 июля 2021 г. № 400 «О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации».
2. Приказ Министерства просвещения Российской Федерации от 31.05.2021 № 286 «Об утверждении федерального государственного образовательного стандарта начального общего образования». (Зарегистрирован 05.07.2021 № 64100.)
3. Приказ Министерства просвещения Российской Федерации от 31.05.2021 № 287 «Об утверждении федерального государственного образовательного стандарта основного общего образования». (Зарегистрирован 05.07.2021 № 64101.)
4. Приказ Министерства просвещения Российской Федерации от 18.07.2022 № 569 «О внесении изменений в федеральный государственный образовательный стандарт

начального общего образования». (Зарегистрирован 17.08.2022 № 69676.)

5. Приказ Министерства просвещения Российской Федерации от 18.07.2022 № 568 «О внесении изменений в федеральный государственный образовательный стандарт основного общего образования». (Зарегистрирован 17.08.2022 № 69675.)

6. Приказ Министерства образования и науки Российской Федерации от 17 мая 2012 г. №413 «Об утверждении федерального государственного образовательного стандарта среднего общего образования».

7. Приказ Министерства просвещения Российской Федерации от 12.08.2022 № 732 «О внесении изменений в федеральный государственный образовательный стандарт среднего общего образования, утверждённый приказом Министерства образования и науки Российской Федерации от 17 мая 2012 г. № 413». (Зарегистрирован 12.09.2022 № 70034.)

8. Письмо Министерства просвещения Российской Федерации «О направлении методических рекомендаций по проведению цикла внеурочных занятий «Разговоры о важном» от 15.08.2022 № 03-1190.

9. Примерная рабочая программа по воспитанию для общеобразовательных организаций, одобренная решением федерального учебно-методического объединения по общему образованию. (Протокол от 23 июня 2022 г. № 3/22.)

Программаның чугулазы

Тыва чогаал эртеминге кичээлден дашкаар кичээлдер «Төрээн (тыва) дыл» болгаш «Төрээн (тыва) чогаал» (улаштыр – тыва дыл, тыва чогаал) эртемнеринге ынак, чогаадыкчы болгаш шинчилээр ажылдарны сонуургаар, күүседиринге сундулуг уругларны деткиир, хостуг үениң ажыктыг эрттирер байдалдардарны тургузарынче кичээнгейни углап турар.

Өөредилгениң федералдыг күрүне стандартында киирген чаартылгалар школачыларның бүгү талалыг сайзыраңгай, мөзү-бүдүштүг өзөрүн чугулалаан. Чуртунун болгаш чонунун сонуургалдарын камгалаарынга белен, быжыг хамааты туруштуг, чараш аажы-чаңныг, ниитилел дүрүм-хоойлузун билир, бот-тускайлаң туруштуг хамаатыны школа белеткеп үндүрер. Оон аңгыда ӨФКС өг-бүлө, ниитилел, күрүне болгаш өөредилге албан-чериниң аразында сырый харылзааны онза демдегледип, уруглар кижизидер ажылга демниг болурун база чугулалаан.

Амыдыралда кижиниң мурнунга янзы-бүрү нарын айтырыглар туруп болур, оларны шиитпирлээринге чогаал кичээлдериниң салдары улуг. Чүге дээрге чогаал бүрүзү амыдыралды чуруп турар, ооң ак болгаш кара талаларын номчукчуга ажыы-биле таныштырып, шын шиитпир үндүреринге, боданып чурттаарынга дузалажып турар.

Чогаалды делгем сайгарып, ында көдүргөн айтырыгларны ханы угаап, шын түңнээринге, төөгү, бойдус, философия, психология, педагогика болгаш өске-даа эртемнер-биле холбаары солун дээрзин уруглар кичээлдерге шингээдип алыр. Чогаалда маадырларның бодалын, сагыш-сеткил илерээшкинин бүгү талалыг эскерип сайгарарынга гуманитарлыг болгаш өске-даа эртемнерниң аразында сырый харылзаазы илереттинер. Ол бүгү келир үеде мергежилинге чедишкенин ажилдап-чурттаарынга, ниитилелге бодун шын алдынып, кижилер-биле харылзаа тудуп хевирлеттинеринге чугула чепсек бооп турар.

Уругларның делегей көрүүшкүнүн делгемчидер болгаш амыдыралды бүгү талалыг шинчилээринге «Сөзүглелдин лингвистиктиг сайгарылгазы» (улаштыр – Программа) деп темалыг кичээлден дашкаар өөредилгени чорударының чугулазы илереп турар.

Программада сүмелеп кириген темалар уругларның 5-9 класстарга кичээлден дашкаар алган билиин немеп, уланчызы бооп турар. Амгы тыва литературада чогаалчыларның ажил-ижинин дугайында делгем таныштырарынга, уран сөстүн өөредиглиг болгаш кижизидилгелиг күчү-күжүн илередиринге, чогаалды уран чүүлдүн өске хевирлеринге, эртем сайгарылгалыг ажилдарга даянып, ханы өөренир байдалдарны тургузуп турар. Программада кол бодал: бодун долгандыр делегейни билир; өг-бүлө, ниитилел чергелиг айтырыгларга үзел-бодалын, туружун камгалап шыдаар; төрөөн дылды, чоннун ёзу-чаңчылдарны камгалаар, кадагалаар; чоннар аразында эп-найыралды үнелээр, төөгү, культура талазы-биле делгем билиглиг; эрткен, амгы болгаш келир үени бадыткалдыг чижектер-биле мерген сайгарар; күзелдерин боттандыр чүткүлдүг; ажилдың (кылдыныгның, шимчээшкинниң) түңнелдерни даап бодаар харык-шинектиг кижини белеткээри бооп турар.

Программаның сорулгазы, сорулганы боттандыраар ажилдар

Программаның сорулгазы: тыва чогаалды чурттуң төөгүзү, чогаалчының чогаадыкчы бот-намдары-биле холбаалыг сайгарар, чаа медээни боду дилеп тывар, бот-башкарнып, бот-тускайлаң сайзырап шыдаар, бодун шын алдынып билир кижини өөредир, кижизидер, деткиир, сайзырадыр башкыларның ажил-чорудулгазынга таарымчалыг байдалдарны тургузары.

Сорулганы боттандыраар ажилдар:

амыдыралды бүгү талалыг онзагай көргүскен чечен чогаалды, чүгле сеткил-сагыш хайнышкынның хүлээп номчуурун эвес, а номчаанын ханы сайгарып, бодунуң бодалын (туружун) бадыткалдыг тайылбырлап база өскелерниң туружун (бодалын) дыңнап, өөренип, деңнеп өөрениринге уругларны чаңчыктырары;

чечен чогаал, сөзүглел дээрге төрөөн чонунуң ыдыктарын, чаңчылчаан ёзулалдарын, ажил-амыдыралын база амыдыралдың үнезин таныштыраар үнелиг чепсек

дээрзин уругларга билиндирери;

янзы-бүрү эртемнер аразында холбааны илередип сайгарар, «чогаал болгаш төөгү», «чогаал болгаш уран чүүлдүң хевирлери», «чогаал болгаш чогаалчы» деп билиишкинни делгем шингээттирери;

чогаалда амыдыралды бүгү талазындан шинчилеп, чогаал маадырларының овур-хевиринге, хөделиишкиннеринге хамаарыштыр бодалын, туружун илередип өөренирин хевирлээри;

медээни дилеп-тывар, түңнел үндүрер, авторнуң бот-тускайлаң онзагай аянын, чогаадыкчы салым-чаяанын ханы угаап сайгарар аргаларны уругларга таныштырып, дилээшкинниг ажылдаарынга чаңчыктыары;

чечен чогаал делегейи авторнуң чогаадыкчы көрүжү, уран чүүлдүң бир хевири дээрзин уругларга билиндирери;

уругларның сонугалдарын болгаш сөзүглел чогаадыр, чуруктар чуруур чогаадыкчы арга-шинээн эскерип, деткиир, сайзырадыр ажылдарны чорудары.

Программаның кижизидилге айтырыы-биле холбаалы

ӨФКС-туң чаартынган негелделери уругларның делегей көрүжүнүң шын хевирлеттинеринче кичээнгейни углап турар:

хамааты кижиниң эрге-ажыы, хостуг чоруу болгаш хүлээлгелериниң дугайында билирин, хөй янзы аймак-чоннуг (полицультурлуг) болгаш чүдүлге, сүзүлгези аңгы-аңгы чоннуг (многоконфессиональный) россияжи ниитилелге кижиниң кол эргелерин, хостуг чоруун база янзы-бүрү аймак чоннар аразынга бодун алдынарының өй-чижээн, дүрүмүн төрөөн тыва чогаалдың чижектеринге даянып сайгарарын хевирлээри;

кижиниң, бойдустуң болгаш ниитилелдин амгы сайзыраңгай үезинде, кижиниң бойдус болгаш социал хүрээлел-биле сырый харылзаалыын хевирлээри; херекчок кыдыккы көрүштерге (экстремизм) алыспас, кижиниң эрге-ажыынга, дең эргезинге хамаарыштыр кызагдаар чоруктан ойталаар, аңгы-аңгы аймак-сөөк чоннарның хостуг чоруунга, эрге-ажыынга хүндүткелдиг болурун медресеп билирин хевирлээр; ниитилелге алдынар чурум-сагылганы сагыш-сеткил болгаш хоойлу-дүрүмнеринге дүүштүр бодун алдынып билирин хевирлээр;

социал-ниитилелдин ажыл-чорудулгазынга бодун кириштиреринге беленин хевирлээр;

өөреникчилерниң ниити культураны билир билиин сайзырадыр;

бодунуң шиитпирлээни түңнели, туружуу езугаар шын шиитпир үндүрүп билирин сайзырадыр;

ниитилелге бодунуң туружун шын сайгарып билирин хевирлээр;

бодун, бодунуңкүзел-соруун, чүткүлүн, сайзыралын, сонуургалын билип алырынга дузалаар;
өөреникчиниң бот-тускайлаң бот-тодараттынарынга белен болурунга дузалаар, хевирлээр.

Тыва чоннуң кижизидилге айтырыглары-биле холбаалы:

Өөредиглиг сорулгалар:

чечен чогаалдарда кирген тыва улустуң ёзу-чаңчылдарынга даянып, кижини хевирлээринге салгалдан салгалче дамчып келген чоннуң ыдыктыг чаңчылдарын, чагыг-сүмезин уругларга таныштырып, чараш аажы-чаңга кижизидер;

салгалдан дамчып келген тыва кижиниң ыдыкты-биле сагыыр ужурлуг дүрүмнерин ханы өөрениринге болгаш сайгарарынга чаңчыктырар;

чогаалдарның дылының онзагайын, уран-чеченин, аймаан, жанрын, хевирин ооң бижиттинген төөгүзүн өөредир;

чогаал сайгарарынга ажыглаар янзы-бүрү медээ-сүмелерни, словарьлар, библиографтыг айтыкчыларны ажыглап өөрениринге чаңчыктырар.

Сайзырадыр сорулгалар:

тыва чоннуң “хүндүлежилге ёзулалы”, “дузалажылга ёзулалы”, “уругларга ынакшыл”, “херээжен кижини хүндүлээри”, “улуг назылыгларны хүндүлээри”, “куда ёзулалдары” деп билиишкиннерни сайгарып өөренир арга-шинээн сайзырадыр;

уругларның херек кырында амыдыралче бот-тускайлаң, медреселдиг көрүжүн эскерип, деткип, сайзырадыр;

төрөөн дылынга бижиттинген чогаалдарны сонуургап, номчуп, сайгарылгалыг чугааларга киржиپ чаңчыгарын деткиир, сайзырадыр;

шын угаап боданырын, бодалдарын аас болгаш бижимел чугаага тода илередип билирин, чогаадыкчы арга-шинээн сайзырадыр.

Кижизидилгелиг болгаш чаагай чаңчылдарны диргизер сорулгазы:

кижизидилгеге чоннуң чаагай чаңчылдарын амгы үениң байдалы-биле дүүштүр ажыглап өөренир;

чингине национал чаңчылдарның эдилекчилери улуг назылыг кижилер-биле харылзааны тудуп, чаа медээлерни чыырынга идепкейин бедидер;

аас чогаалында база тыва литературада бижиттинген ёзу-чаңчылдарны күш-ажыл кижизидилгезинче, эстетиктиг кижизидилгеже, этиктиг (алыс күзели, эчис сорулгазы) сиңниккен чаагай чаңчылдарны ажыглап өөрениринге уругларны кижизидип белеткээр;

төрөөн черинге, бойдузунга ынак, хумагалыг чорукка кижизидер;

төрөөн чонунга, янзы-бүрү аймак чоннарның төлээлеринге, ада-чурт төөгүзүн

үнелеп билир кижини кижизидер.

ПРОГРАММАНЫ ШИҢГЭЭТКЕНИНИҢ БОТ-ТУСКАЙЛАҢ, ПРЕДМЕТТИГ БОЛГАШ МЕТАПРЕДМЕТТИГ ТҮҢНЕЛДЕРИ

Өөрөдилгениң бот-тускайлаң түңнелдери:

бодунуң үзел-бодалын бот-тодарадып, бот-сайзырадып, бот-углап билири;

ёзу-чаңчылдар дугайында билигниң чугулазын, чаа билиглерни шиңгээдиپ алырын медреселдии-биле угаап билири;

тыва чоннуң чаңчылдарынга болгаш ёзулалдарынга хамаарыштыр бодунуң туружун шын быжыглап, аас болгаш бижимел тайылбыр чугаага илередип, амыдыралчы чижектер-биле бадыткап билири;

бодунуң келир амыдыралынга хамаарыштыр планнарын тургузуп билири, күзел-соруур боттандырынче чүткүлдүг болурунче утланганы.

Өөрөдилгениң предметтиг түңнелдери:

чоннуң ёзу-чаңчылдарын чырыткан чогаалдарның авторланының дугайында медээни болгаш чогаалдарның ужур-утказын билири;

улусчу ужур-чаңчылдарга хамаарыштыр солун чогаалдарны болгаш кижизидилге айтырыынга чаңчыл, ёзу-чурумнуң бүгү талалыг дээштиин тыва чоннуң салгалдарынга арттырып каан шылгараңгай эртемденнер, чогаалчылар дугайын билири;

таныжып, сайгарып турар чогаалдарының жанр, аймаан, дылының уран-чеченин сайгарып билири;

кижиниң бүгү талалыг делгем сайзыраарынга номчулганың, чогаалдарны сайгарылгалыг номчуурунуң ужур-утказын шын медресеп билири;

чоннуң угаадыгларын херек кырында амыдыралга ажыглап өөрениринче, эстетиктиг көрүштү хевирлээринче утланганын эскерип билири.

Өөрөдилгениң метапредметтиг түңнелдери:

чаңчыл-сагылгалар болгаш ёзулалдар дугайында шиңгээдип, оларны херек кырында амыдаралда ажыглап өөренириниң планын тургузуп, чаа медээни күүседириниң аргаларын баш бурунгаар-ла шиитпирлээр аргаларны билири;

номчаан чогаалдарын өске эртемнер-биле, амыдырал-биле чергелештир сайгарып билири;

келир үеде канчаар шын амыдыраарының дугайында даап бодап билири;

чогаалдарга даянып амыдыралчы дуржулгазын илередип билир келир үениң хамаатызын белеткээринче утланганы.

ПРОГРАММАНЫҢ УЖУР-УТКАЛЫГ КЕЗЭЭ

10-11 класс

«Сөзүглелдин лингвистиктиг сайгарылгазы» деп кичээлден дашкаар ажыл-чорудулганың ужур-утказы, сорулгазы.

Чечен чогаалдың уран чүүлдүн хевирлери-биле сырый холбаалыы.

Чечен чогаал сөзүглели. Уран сөс, ооң уран чечен ужур-утказы.

Чогаалдың хемчээли болгаш бижиттинген төөгүзүнүн дугайында билиг.

«Араттың сөзү» болгаш «Аңгыр-оолдун тоожузу» деп чогаалдырның төөгүлүг ужур-утказы.

Чогаал тургузуу. Форма болгаш чогаалдың ужур-утказының дугайында билиг.

Шүлүк болгаш проза.

Сюжет болгаш композиция.

Чогаал сайгарарының хөй талалыы. Төөгү-биографиялыг чогаалдар.

Чогаал сайгарарының хөй талалыы. Чогаалды төөгү болгаш культура хөгжүлдеси-биле холбап сайгарары.

С.Б. Пюрбю «Чурукчуга».

Практиктиг кичээл. Чогаал сайгарарының аргалары.

Автор дугайында билиг.

Чогаалда көдүрттүнген чөрүлдээ: ужур-утказы болгаш туружу.

М. Көжелдей «Төрээн чурттан ыракка»

Чечен чогаалдарда чагаа. Оларның идеялиг ужур-утказы.

С.Б. Пюрбю – төрээн чериниң ыраажызы. «Өскен черим делгеминде»

Чогаалдарда чечен овор-хевирлер.

А.К. Үержаа «Саарыг ыры», М.А. Күжүгет «Бүрү болгаш мен», Р.Д. Лудуп «Чааскаанзырал ховузу», М.Н. Ооржак «Хаяларымны аар...», «Сүүрлерин туман, булут суйбап эртер».

Чогаалдарда кижилерниң овор-хевири болгаш оларны сайгарар аргалар.

Ш.Суван Тоожу «Чагаа» («Эмчиниң сактыышкыны» деп эге).

Чечен чогаалда пейзаж, ооң хүлээлгези.

О.К. Саган-оол «Дөспестер» (романдан эге), К-Э.К. Кудажы «Уйгу чок Улуг-Хем» (Кара том. Улуг-Хемниң часкы чурумалы).

Практиктиг кичээл. А.А. Даржай «Дазыл».

Чогаалдарның аттары. Оларның идеялиг ужур-утказы.

Чечен чогаалды сайгарының, шинчилээриниң чутулазы .

Чечен чогаалда портрет. Чогаал маадырының даштыкы овору болгаш иштики

сагыш-сеткили.

Чечен чогаалда психологизм. Ш.М. Суваң «Чээн оол», «Хөөржү». И.Б. Иргит «Ажыг конфета».

Чечен чогаалда деталь – уран чурумалдыг кезек.

М. М. Дуюнгар «Чалбак-Мыйыс».

Чечен чогаалда символ. Тыва чоннуң делегей көрүүшкүнүндө «үш» деп сан: улустуң аасчогаалында болгаш шүлүктөрдө символдар.

Ш.Д. Куулар «Баглааш» (шилиттинген эге).

Стиль. Уран чүүлдүң бүгү хевирлеринде чогаадыкчы аян дугайында билиг.

Чечен чогаалда дылының чурумалдыг аргаларының дугайында билиг.

В.С. Серен-оолдун, А.Үержааның чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы. «Тывам», «Кежеге». Шүлүк болгаш шүлүкчү. Тыва чогаалдарда шүлүк чогаалы дугайында бодалдар.

Э. Мижит «Ары», А.Бегзин-оол «Шүлүктүң төрүттүнери», М.Б. Доржу «Шүлүк бижиپ олурумда» .

Стилистиктиг фигуралар, троптар. Чогаалда бижик демдектери, оларның ужуру-дузазы.

А.А. Даржай «Кижичүү дээш чурттап чоруур?», «Чаңгыс пак шаа четпес».

Амгы тыва литератураның хөгжүлдезиниң байдалы.

Тыва чечен чогаалдың критиктери.

А.С. Бегзин-оолдун чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы. Философчу шүлүктери. Улустуң аас чогаалының ажыглалы.

Темалар болгаш идеяларның чүүлдешкээ болгаш илереткениниң онзагайлары. М.К. Өлчей-оол «Дагалар», Р.Д. Лудуп «Сарыг хүнүм пөрүк кыстың арны ышкаш... », О.К. Туң-оол «Ыглап –сыктаан муңгак дээр...», «Бир хүн хаттыг – дидирээй-ле».

Н.Ш. Куулар «Муңгаштатпаан муңчулбас ыр» (романдан эгелер)

Тыва литературада сойгалап-кыжырыыр жанр дугайында. Л.Х. Иргит «Дегбес боо» (шилилгелиг чечен чугаалар)

Шинчилел ажылын чорудары: чечен чогаалдың филологтуг сайгарылгазы. Түңнел кичээл.

КАЛЕНДАРЬ-ТЕМАТИКТИГ ПЛАННААШКЫН

10-11 класс «Сөзүглелдин лингвистиктиг сайгарылгазы»

Программаның кезээ	Кичээл №	Тема	Кичээлдин хевири	Өөреникчинин ажил-чорудулгазы	Башкының ажил-чорудулгазы
Кирилде кичээл (1шак)	1	«Сөзүглелдин лингвистиктиг сайгарылгазы» деп өөренилгенин сорулгазы. Чечен чогаалдың уран чүүлдүн хевирлери-биле сырый холбаалы.	Демнежилге кичээли (бинарлыг азы интеграция-кичээл)	Сөзүглел дугайында билиг-биле таныжар.	Кичээлден дашкаар өөренилгенин сорулгазын уругларга таныштырар. Чогаалдарныңдылынын онзагайын, уран-чеченин, аймаан, жанрын, хевирин оон бижиттинген төөгүзүн, өөренирининчугулазын таныштырар.
Чечен чогаал болгаш сөзүглел дугайында билиг (4 шак)	2	Чечен чогаал сөзүглели. Уран сөс,оон уран-чечен ужур-утказы.	Лекция	Конспект кылыры. Деңнелгелиг сайгарылганы кылырын шингээдири, сайгарылгалыг чугаага киржир. Сайгарылга чорударының аргалары болгаш чугулазын билип алыр .	Лекция кылыры. Бот-номчулгага сонургалын оттурар, бодун долгандырделегейнин (кижинин билбес чүүлдери хөй) чогаалда илереттинип келгенин хайгаарап өөрениринге чаңчыктырар. Сөс уран чүүлүнүн күштүг талазын чугаалап таныштырар.
	3	Чогаалдың хемчээли болгаш бижиттинген төөгүзүнүн дугайындабилиг. «Араттын сөзү» болгаш «Аңгыр- оолдун тоожузу» деп чогаалдырныңтөөгүлүг ужур-утказы.	Лекция. Деңнелгелиг сайгарылга.	Чогал тургузуу деп темага конспект кылыр. Чогаалдарда төөгү-биографтыг, төөгү-культура хөгжүлделиг байдалдарны, чечен девискээр болгаш чечен үени илередип билер.	С.К. Тока болгаш С.А. Сарыг-оолдун чогаалдарын деңней сайгарарынга байдалды тургузары.
	4	Чогаал тургузуу. Форма болгаш чогаалдың ужур-утказының дугайында билиг.	Лекция	Конспект кылыр. Чогаал сайгарылгазында көрүштернин хөй янзылы-биле таныжар, чаа билиглер шингээдип алыр. Статья на тему: Виды работы с текстом. (Инфоуроктан көөр).	Чогаал жанрлары дугайында билиг-ни уругларга делгем таныштырар. Чогаалдың формазы – авторнун идеязы дээрзин таныштырар. Иштики болгаш даштыкы форма. Иштики – идея, теория, метод, принциптер, барымдаалар, дашты-

					кы –дыл болгаш овор-хевирлер
	5-6	Шүлүк болгаш проза. Сюжет болгаш композиция (2 шак)	Диалог-кичээл	Чогаал теориязынга хамаарышкан өөрөнгөн терминнерин болгаш билиишкиннерин каталтаар. Сайгарылга кылырынга чөптүгажыглаар.	Шүлүк болгаш проза дугайында билигни делгем таныштырып өөредир.
Чогаал жанры. Чогаал сайгарарының хөй талалы (6 шак)	7	Чогаал сайгарарының хөй талалы. Төөгү-биографиялыг чогаалдар.	Лекция. Таныштырылг алыг чугаа.	Чогаалды хөй талалыг сайгарарын билип алыр. Төөгү-биографиялыг чогаалдарның чижектерин тып өөренир.	Төөгү-биографиялыг чогаалдар-биле уругларны таныштырар. С.А. Сарыг-оол, С.С. Сүрүн-оол, К-Э.К. Кудажы болгаш өскелерниң-даа чогаалдарын шилилгелиг таныштырары, төөгү, биография талазы-биле сайгарары.
	8	Чогаал сайгарарының хөй талалы. Чогаалды төөгү болгаш культура хөгжүлдөзү-биле холбап сайгарары. С.Б. Пюрбю «Чурукчуга»	Кичээл-демнежилге	Чогаалда чурттуң культурлуг сайзыралы-биле деңнеп, шүүштүрүп сайгарарын билип алыр. Шүлүктүң логика-тургузуг, утка-шынарны илередип турар өөредиг, уран чүүлдүң хевирлери-биле деңнеп сайгарар, таблица тургузар.	Чогаалда төөгү-культурлуг барымдааларны тып өөредир. Чогаалды уран чүүлдүң хевирлери-биле деңней сайгарар арганы шингээттирер.
	9-10	Практиктиг кичээл. Чогаал сайгарарының аргалары. Медээ (сөзүглел) ужур-утказы чаңгыс бүдүн тургузуг.	Лекция-кичээл	Чогаал-биле таныжылга. Чогаал сайгарарының чадаларын шингээди алыр. Медээ (сөзүглел) ужур-утказы чаңгыс бүдүн тургузуг дээрзин сайгарар кичээл.	Теориялыг билигни уругларга таныштырар. Чогаал сайгарарының аргалары-биле уругларны таныштырар. Интерпретация – чогаалды тайылбырлаар деп терминни уругларга таныштырар.
	11	Автор дугайында билиг. Чогаалда көдүрттүнгөн чөрүлдээ: ужур-утказы болгаш туружу. М. Көжелдей «Төрөөн	Кичээл-сайгарылга	Автор болгаш оон тыва литературада туружу деп билиг-биле таныжар. Авторнуң бижири аяны, үнү, амыдыралче көрүжү деп билиишкиннерни	Чогаал теориязынга хамаарышкан өөрөнгөн терминнерин, билиин сайгарылга үзүндө чөптүг ажыглаарын өөредир

		чурттан ыракка»		шингээдир.	
	12-13	Чечен чогаалдарда чагаа. Оларныңидейлиг уjur-утказы. С.Сарыг-оолдун «Алдын-кыс» деп шүлүглелинде Алдын-кыстың чагаазы.	Кичээл-сайгарылга	Чечен чогаалдың уран аргаларын тып өөренир.	С.Сарыг-оолдун «Алдын-кыс» деп шүлүглелинде Алдын-кыстың чагаазынын болгаш өске-даа чогаалдарды чагааларны кииргениниңужур-утказын, чогаалда онзагай салдарын тайылбырлаар.
Чечен чогаалдың уjur-утказы болгаш уран чурумалдыы (17 шак)	14	С.Б. Пюрбю – төрөөн чериниң ыраажызы. «Өскен черим делгеминде»	Кичээл-сайгарылга	С.Б. Пюрбюнүн амыдыралы, чогаадкчы ижиниң онзагай талалары-биле таныжар. Жанр, байдал, чуртта төөгүлүг үелер деп билиишкинни шингээдир. Чогаалдың онзагайын сайгарар: ады, эгези (баштайгы одуруглар) чугула өзээ (идея кирип турар одуруглар), төнчүзү (сөөлгү одуруглар); уран-чечен концепция; авторнун туружу	Чогаалда төөгү-культурлуг барымдааларны тып өөредир. Чогаалдасөстөрниң уран чажыды-биле ажилдаарынга өөредир.
	15	Чогаалдарда чечен омур-хевирлер. А.Үержаа «Саарыг ыры», М.А. Күжүгет «Бүрү болгаш мен», Р.Д. Лудуп «Чааскаанзырал ховузу», М.Н. Ооржак «Хаяларымны аар...», «Сүүрлерин туман, булут суйбап эртер»	Кичээл-сайгарылга	Амгы тыва литературада үе аайы-биле хөгжүлдезиниң дугайында билип алыр	Сөзүглелдерде омур-хевирлерни илередип, оларның утказын тайылбырлап, дылдың чурумалдыг аргаларын тодарадып билиринге өөредир. Хостуг ажык чугаага киржип,бодалдарын чугаалаарынга өөредир.
	16	Чогаалдарда кижилерниң омур-хевири болгаш сайгарарының талалары. Ш.Суваң. Тоожу «Чагаа» («Эмчиниң сактыышкыны» деп эге)	Лекция. Чогаал сайгарылгазы.	Сөзүглелди сайгарар аргаларын ажыглап билири: чылдагаан-түннел харылзааларны тодарадып, план тургузуп билир, чогаалдың кол бодалын илередип билир ниитилелде	Сөзүглелди кезектерге чарып билир, план тургузуп, дылдың чурумалдыг аргаларын тодарадып билирин, бодунун көрүжүн, туружун шын илередип өөрениринге чаңчыктырар.

				мөзү-шынар, өг-бүлө, амы-хуунуң болгаш хөй-ниитиниң корум-чурумга хамаарышкан чидиг айтырыгларын бодунуң көрүжү-биле сайгарып, чугаалап билир	
	17	Чечен чогаалда пейзаж, ооң хүлээлгези. О.К. Саган-оол «Дөспөстөр» (романдан эге), К-Э.К. Кудажи «Уйгу чок Улуг-Хем» (Кара том. Улуг-Хемниң часкы чурумалы)	Кичээл-диалог	Чечен чогаалдың пейзаж чурумалының тема болгаш идея тодарадырынга үн алчып, каттыжып чоруурун тодарадып билиринге өөренир; дылдың чурумалдыг аргалары, улустуң аас чогаалы, төөгүлүг болуушкуннар холбаалыг чугаа кылыр.	Чогаалды сайгарарынга, ном-биле ажылдаарынга өөрөдир. Ар.194, ар 371
	18	Практиктиг кичээл. А.А. Даржай «Дазыл».	Кичээл-сайгарылга	Чогаал сөзүглелдериниң янзыларын, оларның тус-тус онзагайларынга дүүштүр сайгарып билир, чогаалдың тема, идея, утка-хөөнүн, ужур-утказын сайгарар чугаага киржип, маадырларның мөзү-шынарынга шын хамаарылганы, үнелелди бот-тускайлаң кылып билир.	Сөзүглелдерниң аңгы-аңгы хевирлерин сайгарар аргаларын ажыглап билиринге өөрөдир: чылдагаан-түңнел харылзааларны тодарадыр, чогаалдың кол бодалын илередип билир, сөзүглелди кезектерге чарып билир, план тургузуп, дылдың чурумалдыг аргаларын тодарадып билир. Авторнун туружун илередиригге өөрөдир.
	19	Чогаалдарның аттары. Оларның идеялиг ужур-утказы. Чечен чогаалды сайгарының, шинчилээриниң чугулазы (өөренир чогаалдар-биле таныжылга)	Кичээл-ниити таныжылга	Интернет четкизи, библиотека фондузу, словарьлар, удуртулга литературалар, справочниктерни немелде медээ тып өөрениринге, кыскааннотация бижиригге чөптүг ажыглап билиринге өөренир.	Эртем-төөгүлүг, өөрөдилге болгаш чечен чогаалдар сөзүглелдериниң онзагайларын тодарадып билиринге, номчаан чогаалын сайгарып, үнелел бижирин өөрөдир.

	20-21	Чечен чогаалда портрет. Чогаалмаадырының даштыкы овуру болгаш иштики сагыш-сеткили. Чечен чогаалда психологизм Ш.М. Суваң «Чээн оол», «Хөөржү». И.Б. Иргит «Ажыг конфета».	Кичээл-сайгарылга	Чечен чогаалдың пейзаж чурумалының тема болгаш идея тодарадырынга үн алчып, каттыжып чоруурун тодарадып билиринге өөренир; дылдың чурумалдыг аргалары, улустуң аас чогаалы, төөгүлүг болуушкуннар холбаалыг чугаа кылыр.	«Портрет – сактыышкын (медереп сактыры)», «портрет – деңнелге», «портрет – тодарадылга», «психологизм» деп билиишкиннер-биле таныштырары. Номчаан чогаалының сайгарылгазынга идепкейлиг киржиринге, бодалдарын шын, тода чугаалаарынга чаңчыктырар.
	22	Чечен чогаалда деталь – уранчурумалдыг кезек. М.Дуюнгар «Чалбак-Мыйыс»	Кичээл-сайгарылга	Чечен чогаал сөзүглелдерниң онзагайын тодарадыр, овур-хевирге дүүштүр ажык чугаага кииржир, оон тускай талазын сайгарып билир, уjur-утказын сайгарар чугаага киржип, маадырларның мөзү-шынарынга шын хамаарылганы, үнелелди кылып билир.	Сөзүглелдерниң аңгы-аңгы хевирлерин сайгарар аргаларын ажыглап билиринге өөрөдир: чылдагаан-түңнел харылзааларны тодарадыр, чогаалдың кол бодалын илередип билир, сөзүглелди кезектерге чарып билир, план тургузуп, дылдың чурумалдыг аргаларын тодарадып билир. Авторнун туружун илередиринге өөрөдир.
	23	Чечен чогаалда символ. Тыва чоннун делегей көрүүшкүнүндө «үш» деп сан: улустуң аас чогаалында болгаш шүлүктөрдө символдар. Ш.Д. Куулар «Баглааш» (шилиттинген эге).	Лекция	Башкының лекциязын конспектилээр, им-демдектер-биле ажылдап өөренир.	Орус, даштыкы болгаш тыва чогаалдарны уругларга таныштырар. «Символ» деп терминни тайылбырлаар, чогаалдардан чижектер-биле бадыткап таныштырар.
	24	Стиль. Уран чүүлдүн бүгү хевирлеринде чогаадыкчы аян дугайында билиг.	Кичээл-лекция	Өөрөдилге болгаш чечен чогаалдар сөзүглелдериниң онзагайларын сайгарып, стилин тодарадып өөренир. Уран чурулга, ыры-шоорда стильдер-	Чечен чогаалда болгаш уран чүүлдүн бүгү хевирлеринде чогаадыкчы аян – стиль дугайында өөрөнгөн билиинге даянып, делгем таныштырар.

				биле холбаштырып чугаакылыр.	
	25	Чечен чогаалда дылының чурумалдыг аргаларының дугайындабилиг. В.С. Серен-оолдуң, А.Үержааның чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы. «Тывам», «Кежеге».	Кичээл-сайгарылга	Дылдың уран чурумалдыг аргаларын катаптаар, чогаалдарда мотив болгашөске-даа көрүштерни тодарадып билир.	.С. Серен-оолдуң «Тывам», А.Үержааның «Кежеге» деп чогаалдары-биле таныжып, сайгарарынга идиг бээр, демнежирин өөредир. Чогаалчыларның чогаадыкчы ажыл-чорудулгазында онзагайталаларын таныштырар.
	26	Шүлүк болгаш шүлүкчү. Тывачогаалдарда шүлүк чогаалы дугайында бодалдар. Э. Мижит «Ары», А.Бегзин-оол «Шүлүктүн төрүттүнери», М.Б. Доржу «Шүлүк бижип олурумда».	Кичээл-беседа	« Шүлүк болгаш шүлүкчү» теманы шингээдир. Деңнеп сайгарып турар чогаалдарның тус-тус онзагайларын болгаш ылгалдыг талаларын сайгарып өөренир. Чогаалчыларның бижиир аянын тодарадыр.	«Шүлүк болгаш шүлүкчү» теманы оруслитература-биле холбаштырып тайылбырны бээр. Шүлүктернин уран-чеченин уругларга тыптырып, бот-тускайлаң ажылдаарын деткиир
	27	Стилистиктиг фигуралар, троптар. Чогаалда бижик демдектери, оларның ужур-дузазы. А.А. Даржай «Кижичүү дээш чурттап чоруур?», «Чаңгыс пак шаа четпес».	Кичээл – лекция – сайгарылга	Сайгарып турар чогаалдарның тус-тус онзагайын, өөредиглиг талазын илередип, сайгарып өөренир. А.А. Даржайның бижиир аянын тодарадыр, чогаалдарда бижик демдектериниң ажыглалын, риториктиг айтырыгларның салдарлыын тодарадып билир.	Стилистиктиг фигуралар, троптар дугайында тодаргай таныштырар. Чогаалга бижик демдектериниң ужур-дузазын тодаргайлап өөредир. Аянның номчулганы чорудар, аас-биле болгаш бижимел-биле үнелел бээрингечаңчыктырар. Ар.285, 287
Амгы тыва литератураның хөгжүлдизи (5 шак)	28	Амгы тыва литератураның хөгжүлдизиниң байдалы. Тыва чечен чогаалдың критиктери.	Кичээл-лекция	Интернет четкизи, библиотека фондузу, словарьлар, удуртулга литературалар, справочниктерни немелде медээ тып өөрениринге, кыска аннотация бижииринге чөптүгажыглап билир.	Амгы тыва литератураның хөгжүлдизиниң байдалын болгаш тыва чечен чогаалдың критиктери дугайында таныштырар, чогаал сайгарарының чугулазын уругларга билиндирер.

	29	А.С. Бегзин-оолдун чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы. Философчу шүлүктери. Улустун аас чогаалыныңажыглалы.	Кичээл-лепкация	Интернет четкизи, библиотека фондузундан чогаалчы дугайында медээни тывар, дыңнаан, сонуургаан чогаалынга үнелел бижиир.	А.С. Бегзин-оолдун чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы-биле таныштырар, ооң философчу шүлүктерин номчуп бээр. Чогаалдарда дылының байлаан, улустун аас чогаалының ажыглалын таныштырар
	30	Темалар болгаш идеяларның чүүлдешкээ болгаш илереткениниң онзагайлары М.К. Өлчей-оол «Дагалар», Р.Д. Лудуп «Сарыг хүнүм пөрүк кыстың арны ышкаш... », О.К. Туң-оол «Ыглап-сыктаан муңгак дээр...», «Бир хүн хаттыг – дидирээй-ле».	Кичээл-таныжылга.	Чогаал сөзүглелдерниң тус-тус онзагайларын, аянын сайгарып, илередип билир, шүлүкчү бүрүзүнүн делегей көрүжүнүн онзагайын өөренир, чогаалдары-биле таныжар. Тема болгаш идея дугайында билигни катаптаар.	Тываның сураглыг чогаалчыларының чогаадыкчы ажыл-херээ-биле таныштырар. Номнарны сонуургап номчуурунга уругларны белеткээр.
	31	Н.Ш. Куулар «Муңгаштат-паан муңчулбас ыр» (романдан эгелер)	Кичээл-таныжылга	Чогаалдың бижиттинген төөгүзүн, ында кирген төөгүлүг байдалдарның сайгарылгазын кылыр.	Амгы тыва литературада роман жанрынсайзырадырынга Н.Ш. Кууларның үлүү-биле таныштырар. Романның төөгү-культуралыг таладан сайгарганын таныштырар.
	32	Тыва литературада сойгалап-кыжырыыр жанр дугайында. Л.Х.Иргит «Дегбес боо» (шилилгелиг чечен чугаалар)	Кичээл-кичээндириг	Билдингир херээжен чогаалчы Л.Х. Иргиттиң чогаалдарында сойгалап-кыжырыыр болгаш кижизидер аянын тодарадып билир.	Тыва литературада сойгалап-кыжырыыр жанр дугайында делгем тайылбырлаар. Л.Х. Иргиттиң «Дегбес боо» деп номун уругларга таныштырар.
Түңнел кезек(2 шак)	33	Шинчилел ажылын чорудары: чечен чогаалдың филологтуг сайгарылгазы.	Кичээл-зачёт	Сөзүглелдерниң янзыларынтус-тус онзагайларынга дүүштүр сайгарып билир, оларның утка-хөөнүн, ужур-утказын, дылдың чурумалдыгаргаларын шинчилээр. Эртемажылын камгалаар. Бот-тускайлаң кылган	Интернет четкизи, библиотека фондузу,словарлар, удуртулга литературалар, справочниктерни немелде медээ тып өөрөнгенин, шинчилел ажылын кылып билирин хынаар.

				ажылдарны үнелээр, сайгарар.	
	34	Түцнел кичээл	Кичээл- байырлал	Чыл дургузунда чүнү шингээткенинге үнелел бээр.	Номнар болгаш шинчилел ажылдарының делгелгезин кылыр.

КИЧЭЭЛ ПЛАННААШКЫНЫ

10-11 КЛАСС

№	Кичээл темазы	Шагы			Өөренир үези	Тайылбыр
		Ниити	Хыналда ажыл	Чугаа чору- дулгазы		
1	«Сөзүглелдин лингвистиктиг сайгарылгазы» деп өөредилгенин сорулгазы. Чечен чогаалдың уран чүүлдүн хевирлери-биле сырый холбаалы.	1			04.09	
2	Чечен чогаал сөзүглели. Уран сөс,ооң уран-чечен ужур-утказы.	1			11.09	
3	Чогаалдың хемчээли болгаш бижиттинген төөгүзүнүн дугайында билиг. «Араттың сөзү» болгаш «Аңгыр-оолдун тоожузу» деп чогаалдырның төөгүлүг ужур-утказы.	1			18.09	
4	Чогаал тургузуу. Форма болгаш чогаалдың ужур-утказының дугайында билиг.	1			25.09	
5	Шүлүк болгаш проза.	1			02.10	
6	Сюжет болгаш композиция	1			09.10	
7	Чогаал сайгарарының хөй талалы. Төөгү-биографиялыг чогаалдар.	1			16.10	
8	Чогаал сайгарарының хөй талалы. Чогаалды төөгү болгаш культура хөгжүлдеси-биле холбап сайгарары. С.Б. Пюрбю «Чурукчуга»	1			23.10	
9	Практиктиг кичээл. Чогаал сайгарарының аргалары.	1			06.11	
10	Медээ (сөзүглел) ужур-утказы чаңгыс бүдүн тургузуг.	1			13.11	
11	Автор дугайында билиг. Чогаалда көдүрттүнген чөрүлдээ: ужур-утказы болгаш туружу. М. Көжелдей «Төрээн чурттан ыракка»	1			20.11	
12	Чечен чогаалдарда чагаа. Оларның идеялиг ужур-утказы.	1			27.11	
13	С.Сарыг-оолдун «Алдын-кыс» деп шүлүглелинде Алдын-кыстың чагаазы	1			04.12	
14	С.Б. Пюрбю – төрөөн чериниң ыраажызы. «Өскөн черим делгеминде»	1			11.12	
15	Чогаалдарда чечен овор-хевирлер. А.Үержаа «Саарыг ыры», М.А. Күжүгет «Бүрү болгаш мен», Р.Д. Лудуп «Чааскаанзырал ховузу», М.Н. Ооржак «Хаяларымны аар...», «Сүүрлерин	1			18.12	

	туман, булут суйбап эртер»					
16	Чогаалдарда кижилерниң овур-хевири болгаш сайгарарының талалары. Ш.Суваң. Тоожу «Чагаа» («Эмчиниң сактыышкыны» деп эге)	1			25.12	
17	Чечен чогаалда пейзаж, ооңхүлээлгези. О.К. Саган-оол «Дөспестер» (романдан эге), К-Э.К. Кудажи «Уйгу чок Улуг-Хем» (Кара том. Улуг-Хемниң часкы чурумалы)	1			15.01	
18	Практиктиг кичээл. А.А. Даржай «Дазыл».	1			22.01	
19	Чогаалдарның аттары. Оларныиңидейлиг уjur-утказы. Чечен чогаалды сайгарының, шинчилээриниң чугулазы (өөренир чогаалдар-биле таныжылга)	1			29.01	
20	Чечен чогаалда портрет. Чогаал маадырының даштыкы овуру болгаш иштики сагыш-сеткили.	1			05.02	
21	Чечен чогаалда психологизм Ш.М. Суваң «Чээн оол», «Хөөржү». И.Б. Иргит «Ажыг конфета».	1			12.02	
22	Чечен чогаалда деталь – уран чурумалдыг кезек. М.Дуюнгар «Чалбак-Мыйыс»	1			19.02	
23	Чечен чогаалда символ. Тыва чоннуң делегей көрүүшкүнүндө «үш» деп сан: улустуң аас чогаалында болгаш шүлүктөрсимволдар. Ш.Д. Куулар «Баглааш»(шилиттинген эге).	1			26.02	
24	Стиль. Уран чүүлдүң бүгү хевирлеринде чогаадыкчы аян дугайында билиг.	1			04.03	
25	Чечен чогаалда дылының чурумалдыг аргаларының дугайындабилиг. В.С. Серен-оолдуң, А.Үержааның чогаадыкчы ажил-чорудулгазы. «Тывам», «Кежеге».	1			11.03	
26	Шүлүк болгаш шүлүкчү. Тыва чогаалдарда шүлүк чогаалы дугайында бодалдар. Э. Мижит «Ары», А.Бегзин-оол «Шүлүктүң төрүттүнери», М.Б. Доржу «Шүлүк бижип олурумда».	1			18.03	
27	Стилистиктиг фигуралар, троптар. Чогаалда бижик демдектери, оларның уjur-дузазы. А.А. Даржай «Кижичүү дээш чурттап чоруур?», «Чаңгыс пак шаа четпес».	1			01.04	
28	Амгы тыва литератураның хөгжүлдезиниң байдалы. Тыва чечен чогаалдың критиктери.	1			08.04	

29	А.С. Бегзин-оолдун чогаадыкчы ажил-чорудулгазы. Философчу шүлүктери. Улустун аас чогаалыныңажыглалы.	1			15.04	
30	Темалар болгаш идеяларның чүүлдешкээ болгаш илереткенинин онзагайлары. М.К. Өлчей-оол «Дагалар», Р.Д. Лудуп «Сарыг хүнүм пөрүк кыстың арны ышкаш... », О.К. Туң-оол «Ыглап-сыктаан мунгак дээр», «Бир хүн хаттыг – дидирээй-ле».	1			22.04	
31	Н.Ш. Куулар «Мунгаштатпаан муңчулбас ыр» (романдан эгелер)	1			29.04	
32	Тыва литературада сойгалап-кыжырыыр жанр дугайында. Л.Х. Иргит «Дегбес боо» (шилилгелигчечен чугаалар)	1			06.05	
33	Шинчилел ажылын чорудары: чечен чогаалдың филологтуг сайгарылгазы.	1	1		13.05	
34	Түңнел кичээл	1		1	20.05	
		34	1	1		

ПРОГРАММАНЫ БОТТАНДЫРАР ӨӨРЕДИЛГЕ-МЕТОДИКТИГ АЙТЫРЫГЛАР

Өөрөдилге-методиктиг немелде литература

Өөрөдилге номнары, методиктиг пособиелер

1. Тыва чогаал, 10 класс. Ниити өөрөдилге черлеринге шенелде өөрөдилге ному. Е.Т. Чамзырын, А.Х. Херел. – Кызыл, 2022. – 406 ар.
2. Тыва чогаал, 11 класс. Ниити өөрөдилге черлеринге шенелде өөрөдилге ному. Е.Т. Чамзырын, А.Х. Херел, М.Н. Ооржак. – Кызыл, 2022. – 456 ар.
3. Ооржак Л.Х. Чогаадыг бижидип өөрөдири. Методиктиг сүмелер. – Кызыл: НШХИ, 2020. – 47 с.
4. Ооржак М. Н. Чогаадыг бижиириниң аргалары [Учебно-методические материалы для учителей тувинского языка и литературы] / М. Н. Ооржак. – Кызыл, 2003. – 102 с.
5. Чамзырын Е. Т. Тыва литературага класстан дашкаар ажылдар. – Кызыл: РИО ТувГУ, 2015. – 158 с.
6. Чамзырын Е. Т. Теория и методика обучения родной (тувинской) литературе. Методическое пособие для учителей тувинского языка и литературы общеобразовательных учреждений. – Кызыл: РИО ТувГУ, 2005. – 128 с.
7. Чамзырын Е. Т. Внеклассная работа по тувинской литературе: литературные олимпиады, конференции, вечера, диспуты. Учебно-методические материалы для учителей тувинского языка и литературы. – Кызыл: РИО ТувГУ, 2010. – 174 с.
8. Чогаадыгга канчаар белеткенирил? [Как подготовиться к написанию сочинения?] / сост. М. В. Бавуу-Сюрюн, Е. Т. Чамзырын. – Кызыл: РИО ТувГУ, 1999. – 16 с.

Словарьлар

1. Древнетюркский словарь. / под ред. В. М. Наделяева и др. – Л.: Наука, 1969. – 676 с.
2. Краткий словарь литературоведческих терминов / под ред. Л. И. Тимофеева, С. В. Тураева. – М.: Просвещение, 1985. – 208 с.
3. Литература в школе от А до Я. 5-11 класс. Энциклопедический словарь-справочник. – М.: Дрофа, 2006. – 720 с.
4. Монгуш Д. А. Русско-тувинский словарь. – М.: Русский язык, 1980. – 664 с.
5. Ондар Б. К. Краткий словарь гидронимов Тувы. – Кызыл: ТывНУЧ, 1995. – 44 с.
6. Ондар Б. К. Топонимический словарь Тувы. – Абакан: Изд-во ХГУ им. Н. Ф. Катанова, 2004. – 255 с.
7. Татаринцев Б. И. Этимологический словарь тувинского языка. – Новосибирск: Наука. – Т. I: А, Б, В, Г, 2002. – 432 с.
8. Татаринцев Б. И. Этимологический словарь тувинского языка. – Новосибирск: Наука. – Т. II: Д, Е, И, Й, 2003. – 388 с.
9. Татаринцев Б. И. Этимологический словарь тувинского языка. – Новосибирск: Наука. – Т. III: К, Л, 2004. – 440 с.
10. Татаринцев Б. И. Этимологический словарь тувинского языка. – Новосибирск: Наука. – Т. IV: М, Н, О, Ө, П, 2008. – 442 с.
11. Тыва дылдың орфографтыг словары. – Кызыл: ТывНУЧ, 1967. – 447 с.
12. Толковый словарь тувинского языка / под. ред. Д. А. Монгуша. – Новосибирск: Наука. – Т. I: А-Й, 2003. – 599 с.

13. Толковый словарь тувинского языка / под. ред. Д. А. Монгуша. – Новосибирск: Наука. – Т. II: К-С, 2011. – 798 с.
14. Хертек Я. Ш. Русско-тувинский фразеологический словарь / Я. Ш. Хертек. – Кызыл: Тувинское книжное издательство, 1985. – 299 с.
15. Хертек Я. Ш. Тувинско-русский фразеологический словарь / Я. Ш. Хертек. – Кызыл: Тувинское книжное издательство, 1975. – 204 с.

Электроннуг курлавыр

1. Актуальные проблемы преподавания родного языка // URL: <http://infourok.ru/> (дата обращения: 13.06.2019).
2. ГБННОУ «Тувинский институт гуманитарных и прикладных социально-экономических исследований при правительстве Республики Тыва» // URL: <http://tigpi.ru/> (дата обращения: 19.11.2020).
3. ГБНУ МОиН РТ «Институт развития национальной школы» // URL: <http://irnsh.ru/> (дата обращения: 17.11.2020).
4. ГБУ РТ «Национальный музей Республики Тыва имени Алдан-Маадыр» / URL: <http://museum.tuva.ru/> (дата обращения: 06.05.2018).
5. ГБУ «Центр развития тувинской традиционной культуры и ремесел» / URL: <http://tuvancenter.com/o-nas/> (дата обращения: 17.11.2020).
6. Детский литературный сайт «Радуга Тувы» // URL: <http://tuvacheleesh.ru/> (дата обращения: 23.02.2019).
7. Литературно-художественное издание «Улуг-Хем» // URL: <http://www.ulughem65.html>. (дата обращения: 23.02.2019).
8. Молодые писатели Тувы // URL: <https://vk.com/molodyepisatelituvy/> (дата обращения: 14.11.2019).
9. Научно-популярный и методический журнал Башкы // URL: <https://bashky.ru/> (дата обращения: 14.11.2019).
10. Сайт Ассоциации учителей тувинского языка и литературы Республики Тыва // URL: <https://tyvadyl.ru/ru/assocziacziya/> (дата обращения: 11.02.2020).
11. Сайт ГАОУ ДПО «ТИРО», РУМО учителей родного языка и литературы // URL: <http://www.ipktuva.ru/> (дата обращения: 19.11.2020).
12. Сайт Тываның чогаалчылары. Эрте-методиктиг, өөредилгелиг сайт // URL: <http://pisateli-tuvu.ru> (дата обращения: 11.02.2020).
13. Федеральные государственные образовательные стандарты //URL: <https://fgos.ru/> (дата обращения: 22.11.2019).
14. Федеральный институт развития образования (ФИРО) РАНХиГС. Конкурс «Всероссийский мастер-класс учителей родного, в том числе русского, языка в 2020 году» // URL: firo@ranepa.ru (дата обращения: 11.02.2020).
15. Фестиваль педагогических идей // URL: <http://festival.1september.ru> (дата обращения: 24.06.2019).
16. Электронный журнал «Новые исследования Тувы» // URL: <http://www.tuva.asia>. (дата обращения: 17.11.2020).
17. Электронный корпус текстов тувинского языка // URL: <http://www.tuvancorpus.ru/> (дата обращения: 17.11.2020).

ПРОГРАММАДА ЧОГААЛДАРГА ХАМААРЫШКАН САЙГАРЫЛГАЛЫГ ЛИТЕРАТУРА ДАҢЗЫЗЫ:

1. Бегзин-оол А. С. Бот дугайында чаңгыс сөс: шүлүкчү А. Бегзин-оолдун ажыл-чорудулгазының дугайында / Бегзин-оол А. «Дииренниг дүн. – Кызыл, 2006. – Ар
2. Данилов С. Слово о друге // Повесть о светлом мальчике. — Кызыл: Тув. книжн. издат., 1986. — С. 3-6.
3. Даржай А. А. Ол биске ынак чораан // А./ержаа Ынак-тыр мен... – Кызыл: ТывН/Ч., 1997. – Ар. 3.
4. Даржай А.А. «Чалча-даа, хөдел-даа эвес...». С. Пюрбюнүн салым-чолунун дугайында. — Кызыл: ТывНүЧ, 2013.
5. Донгак У.А. И. Бадраның «Арзылаң Күдерек» деп романы // Улуг-Хем, 2010. — № 1-2. — Ар. 105-110.
6. Донгак У.А. Өртемчейже көрүжү // Иволги напев живой: В новом облике древнего слова. Литературно-критические статьи. Сыгырганың өткүт ыры: Бурун сөстүн чаарттыңан бүдүжүндө. Чогаал-сайгарылгалыг чүүлдер. — Абакан, 2014. — С.148-153.
7. Донгак У.А. «Тыва кижии, тыва амыдырал болгаш чуртталганың мөңгө сырыны» // Тыва чечен чогаал сөөлгү үениң шинчилелдери. ТГШИ-ниң шинчилелдер чыындызы. — Кызыл, 2009. — Ар.109-116.
8. Донгак У. А. О судьбе романа М. Кенин-Лопсана «Чүгүрүк Сарала» («Настигающий птицу») // Иволги напев живой: В новом облике древнего слова. Литературно-критические статьи. Сыгырганың өткүт ыры: Бурун сөстүн чаарттыңан бүдүжүндө. Чогаал-сайгарылгалыг чүүлдер. — Абакан, 2014. — С. 72-61.
9. Донгак Р. М. Тема Великой Отечественной войны в романе М. Кенин-Лопсана «Стремнина великой реки» Чогаалдарны номчуп ора... (Литература-публицистиг чүүлдер). — Кызыл, 2014. — С. 69-67.
10. История тувинской литературы. I том. Истоки. Литература Тувинской Народной Республики (1921–1944) [отв.ред. К. А. Бичелдей]: редкол.: Л. С. Мижит (рук. проекта) [и др.]; Тувинский институт гуманитарных исследований. – Новосибирск: Издательство СО РАН, 2013. – 266 с.
11. Иргит И. «Арзылаң Күдерек» деп романның эрткен оруу // И.Бадра Арзылаң Күдерек. Бирги ном. — Кызыл: ТывН/Ч, 1996. — Ар. 270-275.
12. Иргит И. «Мээң үем — силерниң төөгүңер» // Улуг-Хем, 2010. — № 1-2. — Ар. 128—130.
13. Иргит Б. Төөгү дөстүг, төрөпчи эзерлиг // Улуг-Хем, 2010. — № 1-2. — Ар. 130—137.
14. Калзан А.К. «Шүлүкчүнүн проказы» // Тамба С.Ө. Амыргалаар. — Кызыл, 2008. — А. 3-1
15. Калзан А.К. Чаа Тываның ыраажызы.Чуртталгазының болгаш чогаалының очериги // С. Сарыг-оол. /ш томнуг чогаалдар чыындызы. Бирги том. Аңгыр-оолдун тоожузу. Ийи номнуг роман. — Кызыл: ТывН/Ч, 1988. — С. 5-39.
16. Калзан А. Чаа салгалдың шүлүкчүлери: А./ержааның дугайында // +зүлдениң демдектери. – Кызыл: ТывН/Ч, 1991. – Ар 110-138.
17. Калзан А. К. Тувинская литература. Учебник для 8-10 классов средней школы. — Кызыл: ТКНИ, 1989. – 284 с.
18. Кенин-Лопсан М. Инек чылдыг мен // Чогаалдар чыындызы. — Кызыл: Тувинское книжное издательство, 1975. — С. 5-21.

19. Куулар Д. С. Салым-чаяанның күжү // Төөгү болгаш амгы үе. — Кызыл: ТывНЧ, 1982. — С. 34-47.
20. Куулар Д. С. Мөңгө чыргалдың ыраажызы // Төөгү болгаш амгы үе. — Кызыл: ТывНЧ, 1982. — Ар. 22-34.
21. Куулар Н. Ш., Күжүгет М. А. Амгы тыва шүлүк чогаалының сайзыралы. — Кызыл, 2011. — 120 а.
22. Кужугет М. А. Литературное краеведение. Учебно-методическое пособие для учителей тувинского языка и литературы. — Кызыл: РИО ТывГУ, 2014. — 104 с.
23. Кюнзегеш Ю. Ш. Чогаалчы, шүлүкчү, эртемден // Аас чогаалының кавайындан... — Кызыл, 2014. — Ар. 85-88.
24. Мижит Л. С. Древнетюркские трехстишия как один из истоков тувинского поэтического жанра ожук дажы // Материалы международной конференции, посвященной 280-летию открытия древнетюркских памятников. — Абакан, 2001. — С. 65-75.
25. Мижит Л. С. К вопросу об эпитафийной лирике древних тюрков // Письменное наследие тюрков. Материалы международного симпозиума, посвященного 110-летию дешифровки орхоно-енисейской письменности. — Кызыл, 2003. — С. 85-88.
26. Мижит Л. С. Ожук дажы — делегейниң хензиг хевири // Ожук дажы. Тувинские трехстишия. Антология / сост., вступ. ст., прим. и комм. Л. Мижит. — Кызыл: Тувинское книжное издательство им. Ю. Кюнзегеша, 2004. — С. 4-44.
27. Мижит Л. С. Триади́чные образы в религиозно-мифо-логиче́ских представлениях тувинцев // Ученые записки ТИГИ. Вып. XIX. — Кызыл, 2002. — С. 247-257.
28. Мижит Л. С. Тувинские загадки-триады // Сибирь — единое фольклорно-литературное полиэтническое пространство. — Улан-Удэ, 2006. — С. 160-165.
29. Мижит Л. С. Числовая символика в тувинской фольклорно-литературной традиции // Ученые записки ТИГИ, 2004. — Вып. XX. — Кызыл, 2004. — С. 239-251.
30. Монгуш Ш. «Э.Мижиттин «Кайда силер?» деп проза-шүлүүнге сайгарылга» // Тыва чечен чогаал: сөөлгү үениң шинчилелдери. — Кызыл: КУБ «Тыва-полиграф», 2009. — А. 191–207
31. Монгуш Ш. Чону дээш сагыш човап..... М. Дуюнгарның чогаадыкчы ажылының дугайында / Шын, 2005. — Май 25.
32. Салчак В.С. Чүгүрүк угаан болгаш салым-чаяан (Эң баштайгы Тываның улустун чогаалчызы С.Б. Пюрбюнүнң намдарынга хамаарыштыр) // Тыва чогаалчылар дугайында демдеглелдер. — Кызыл, 2000. — Ар. 5-11
33. Самдан З. Б. «Көжээлерде бижиктин чажыды. — Новосибирск, 2003. — С. 64-78.
34. . Самдан З. Б. Тыва чогаалдың кокпалары-биле. Эртемденниң демдеглелдери. — Кызыл: Республика типографиязы, 2005. — С. 101-113
35. Сат Н. Шупту боду — шүлүктерде // Дуюнгар М. Карактарда чаштар. — Кызыл, 2012. — Ар. 3—5.
36. Сат Ш.Ч. Писатель с берегов поющей реки // М.Б. Кенин-Лопсан Настигающий птицу. — Москва: Сов.Россия. — 1987. — С. 3-4.
37. Ооржак Л. Х. «Шүлүкчүнүн шупту боду шүлүктерде» // Улуг-Хем, 2005. — №1
38. Ооржак Л. Х. Эскериглер: чогаал сайгарылгазы. Литература-публицистиг чүүлдер. — Кызыл: Национал школа хөгжүдер институт, 2022 — 92 ар.
39. Тыва Республиканың чогаалчылары / сост. М. Б. Ховалыг. — Кызыл: ТывНУЧ, 2000. — 54 с.
40. Тыва сонеттин антологиязы / С. С. Комбу чыып тургускан. — Кызыл, 2002. — 144 а.

- ном үндүрер чери. 1975. — Ар. 305-310.
41. Тыва литератураның төөгүзүнүң очерктери. / А.К. Калзан, Д.С. Куулар, М.А. Хадаханэ. — Кызыл: Тываың ном үндүрер чери, 1975. — Ар. 130.
42. Хадаханэ М. А. Тувинская проза. — Кызыл, 1968. — С. 85.
43. Чочагар Ч. Амыдыралда социал чидиг айтырыглар // Улуг-Хем, 2011. — № 3 (65)
140. — Ар 126—129